

<https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-18>

УДК: 37.013.42

Алла РУДЕНОК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1197-0646>

e-mail: rudenok-alla@ukr.net

Богдана ПОПЛАВСЬКА

Хмельницький національний університет

e-mail: poplavskab767@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У КЛАСІ, В ЯКОМУ НАВЧАЮТЬСЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ УЧНІ

Стаття досліджує важливий аспект освіти - міжособистісні стосунки серед учнів, які пережили внутрішнє переміщення. Внутрішньо переміщені учні, або діти біженців, переселенців або інших міграційних категорій, стикаються з унікальними викликами та можливостями під час навчання в новому середовищі. Стаття аналізує вплив таких факторів, як культурні відмінності, мовні бар'єри, психологічний стрес та інші аспекти, на розвиток відносин між внутрішньо переміщеними учнями та їхніми однолітками.

Ключові слова: міжособистісні відносини, підтримка, стрес, учень, індивідуальний підхід, внутрішньо переміщений.

Alla RUDENOK, Bohdana POPLAVSKA

Khmelnytskyi National University

FEATURES OF INTERPERSONAL RELATIONS IN THE CLASSROOM IN WHICH INTERNALLY DISPLACED STUDENTS STUDY

This article is devoted to an important problem in education - interpersonal relations in classes where internally displaced students study. Internally displaced students are children who have experienced conflict outbreaks, natural disasters, refugees, resettlement or other forms of migration, and therefore face unique challenges and opportunities in adapting to their new environment.

The article examines the influence of such factors as cultural differences, language barriers, trauma and psychological stress on the formation of relationships between internally displaced students and their peers. The authors of the article carefully analyze these aspects and find out how they affect the psychosocial condition of children and the general atmosphere in the classroom.

The main purpose of the article is to analyze strategies and programs that contribute to the improvement of interpersonal relations in the classroom, in particular, promoting the development of mutual understanding, inclusion and tolerance. Through practical examples and recommendations for educators and professionals in the field of education and social support, the article provides useful guidance on how to create a safe and supportive environment for internally displaced children in schools. The research aims to identify and implement effective pedagogical techniques and programs aimed at enhancing understanding and empathy among internally displaced students and their peers. The initiatives that foster positive dynamics in the

classroom, support tolerant attitudes, and develop collaboration skills in a diverse learning environment are highlighted.

The research presented in the article is important for teachers, psychologists, social workers and other professionals who work with internally displaced children. This article promotes awareness of the importance of creating an inclusive and supportive environment for all students, regardless of their background, and helps to strengthen social coexistence in the classroom.

Keywords: interpersonal relations, support, stress, student, individual approach, internally displaced, individual, adaptation, professional help.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Індивіди, які стали жертвами збройного конфлікту та були вимушені залишити свої домівки та звичний спосіб життя, переживають важкість адаптації до нового соціального середовища. Це стосується як дорослих, так і дітей, які нерідко долають негативні емоції та стикаються з численними труднощами. У таких обставинах вони сповнені надії на можливість повернутися до свого колишнього місця проживання.

Однак у випадках, коли повернення стає неможливим, особам потрібна чутлива соціальна підтримка, щире співчуття та професійна допомога, щоб відчувати себе інтегрованими у новому соціальному оточенні. Важливо, щоб вони розуміли, що вони не чужі у цій новій громаді.

Вимушено переміщені особи потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної та психологічної допомоги та підтримки. Негативно впливає на особистість стан постійного стресу, спричинений вимушеним залишенням постійного місця проживання, порушенням стабільності та нормальних умов життя, втратою друзів, коханих та позбавленням батьківського піклування. Діти, психологічно чутливі до психотравмуючих ситуацій, сприймають ситуацію гостріше. Складна ситуація викликає відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та впевненості в собі, зростання тривожності, агресивності та появу негативного ставлення до оточуючих. Тому проблема соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями має не лише політичний, а й соціальний характер і потребує комплексної соціально-педагогічної роботи із застосуванням спеціальних заходів для її вирішення, зокрема щодо покращення соціального становища вимушених переселенців, мігрантів та їхні родини.

Завдання освітнього закладу полягає не в тому, щоб робити усе за внутрішньо переміщених дітей або вирішувати проблеми за них, а в тому, щоб надати їм навички та ресурси для самостійного вирішення проблем у новому соціальному контексті.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання міжособистісних стосунків в освітньому середовищі, зокрема в контексті учнів, які пережили внутрішнє переміщення, привертають все більше уваги вчених та педагогів. Дослідники, такі як Ю. Гундертайло [5], досліджують етичні аспекти соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених учнів. Дж. Гоулман [7] у своїй роботі «Емоційний інтелект» розглядає психологічні аспекти взаємодії та розвитку емоційного інтелекту в контексті навчання в класі. Його дослідження наголошують на важливості врахування емоційних потреб внутрішньо переміщених учнів для покращення міжособистісних стосунків. Стаття С. Булавенка [2] «Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів» розглядає важливість співпраці між батьками та педагогами у плануванні та підтримці соціальних навичок учнів, зокрема внутрішньо переміщених.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі особливостей міжособистісних стосунків у класі, де навчаються внутрішньо переміщені учні.

Виклад основного матеріалу

З 2014 року, після анексії Автономної Республіки Крим та окупації частини Донецької та Луганської областей, проблемою підтримки внутрішньо переміщених осіб займаються декілька науковців. Наприклад, О. Чуйко [10] досліджує питання соціальної реінтеграції, особливо внутрішньо переміщених осіб, зазначаючи, що соціальна реінтеграція є багатоаспектною і включає три основні складові: доступність середовища, соціальний контекст процесу ресоціалізації (соціальне схвалення, соціальне сприйняття тощо), відповідність або адаптація до світогляду та цінностей громади і доступність навколишнього середовища та вибір відповідних методів (кризове втручання, соціальна підтримка, державні та місцеві програми підтримки), які, коротко кажучи, перетворюють процес на систематично структуровану технологію процесу та сферу практики. Подібної точки зору дотримується Ю. Песоцька [9], яка займається питаннями ресоціалізації та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. У статті визначено поняття першої психологічної допомоги, яка є невід'ємним етапом подолання посттравматичного стресового розладу та інших розладів, а також елементом реабілітаційного процесу.

Також описано рекомендації щодо надання соціальних послуг емігрантам, які сприятимуть ресоціалізації та соціальній адаптації. Т. Кузьмич [8] досліджує соціальну адаптацію сімей переселенців з дітьми та зазначає, що результати дослідження стану адаптації переселенців в Україні показали, що основними потребами цієї категорії є: фінансові, гуманітарні, житлові та медичне обслуговування. Усі потреби відповідають економічним потребам уразливої групи. Важливу роль в успішності адаптації відіграє соціальне самопочуття члена колективу, можливість кваліфікованої допомоги та працевлаштування. Крім соціальної адаптації враховується не менш важливий елемент – психологічна адаптація. Так, Ю. Гундертайло [5] розмірковує про специфіку психологічної допомоги переселенцям у сучасних реаліях і зазначає, що цілі цієї діяльності мають бути чітко визначені вже на етапі планування роботи з психологічної підтримки переселенців з наголосом на соціально-психологічній інтеграції з місцевою громадою та ідентифікації та реалізації людського потенціалу вигнанців, оскільки значна частка внутрішньо переміщених осіб залишатиметься в регіоні надовго, а то й назавжди. До найважливіших напрямів роботи дослідниці належать: психологічна обробка досвіду, з особливим наголосом на підтримці ініціатив для жінок і дітей. Основними критеріями роботи психологів із засланцями є: відповідна підготовка психолога (щоб уникнути повторної травматизації), немедикалізація (намагання вирішувати проблеми переважно психологічними засобами), відсутність непрацездатності (не відповідальність за клієнта), не недооцінюючи значення досвіду тощо.

Внутрішня міграція, відома також як внутрішнє переміщення, може бути описана як процес переселення людей всередині меж країни, де вони змінюють своє попереднє місце проживання на інше. Причини цього явища можуть бути різноманітними, включаючи економічні, соціальні, політичні та екологічні фактори. Переміщення може впливати на різні аспекти життя особи, але особливо вразливими до цих змін є діти [4, с. 53].

Сприйняття внутрішньо переміщених дітей як людей, які не відрізняються від місцевих дітей, є правильним з точки зору включення в нові соціальні групи та швидшої адаптації до нового місця колективного навчання. Відсутність достатньої кількості психологів у закладах і брак певної педагогічної чутливості вчителів, які навчають у класах, де діти навчаються за кордоном, актуалізується питання про необхідність підвищення кваліфікації вчителів, їх психологічної підготовки щодо питань, пов'язаних з роботою з різними категоріями дітей, у тому числі спеціальне місце для дітей за кордоном [8].

В результаті переїздів, які стали неодноразовими для багатьох дітей в Україні, виникають перерви у навчанні та негативні наслідки для їхньої освіти. Для внутрішньо переміщених дітей однією з найбільших проблем є адаптація до нового оточення, інтеграція в інший навчальний заклад, а також встановлення контактів з вчителями та однолітками. Втрата зв'язку з рідними, відокремлення від друзів, зміна місця проживання та стрес, який виникає в результаті пережитих подій, усі ці фактори створюють психологічний тиск на дитину [4, с. 53-54].

Початок навчання – складний етап у житті дитини-переселенця. Для нього важливі не лише нові умови життя, а й нові контакти, нові стосунки та нові обов'язки. Змінюється соціальний статус дитини: з дитсадка в школу. Гра відіграє адаптивну роль у житті та розвитку дитини. Навчити дитину правильно сприймати навколишню дійсність, спілкуватися з людьми, діяти, вчитися, працювати, відпочивати – завдання не з легких. Тому необхідно розвивати систему взаємодії педагогів, психологів, учнів та батьків у сфері адаптації учнів, яка має долати труднощі дітей, допомагати батькам і вчителям у підвищенні ефективності навчання та розширенні освіти. [6].

Налагоджена система роботи вчителя відкриває можливість розробки стратегії виховної роботи з учнями та психолого-педагогічних рекомендацій щодо вирішення різноманітних адаптаційних завдань, а також дозволяє досягти високого рівня адаптації учнів. Спостереження, різні методики і тести дозволяють визначити різні аспекти готовності до навчання. Це актуальне завдання сучасної школи, робота якої спрямована на гармонійне формування особистості та створення сприятливих умов для самореалізації кожної дитини. Головну роль у створенні сприятливого клімату в класі відіграє вчитель. Вони повинні постійно працювати над підвищенням рівня навчальної мотивації, створюючи ситуації, в яких дитина зможе досягти успіху на уроці, на перервах, у позаурочний час та у спілкуванні з однолітками [3, с. 13].

Метою виховної діяльності є створення освітніх умов для функціонування та розвитку дітей-іммігрантів у системі шкільних відносин. Дуже важливу роль в процесі адаптації молодших школярів відіграють дорослі і сама сім'я. Щоб уникнути проблем з адаптацією, дуже важливими є детальні індивідуальні та колективні консультації, коли дитина йде до школи. Необхідно давати рекомендації батькам, враховуючи індивідуальні особливості дитини. З ними слід індивідуально працювати над можливими освітніми проблемами дитини та способами їй допомогти [1, с. 58].

Міжособистісні відносини представляють собою комплекс об'єктивних зв'язків і взаємодій між особами, які належать до одного

класу чи групи. Важливою рисою цих взаємин є їхні емоційні аспекти. З цього погляду можна визначити їх як стосунки, що розвиваються під час безпосередньої взаємодії в контексті класу, мають неформальний характер і включають в себе емоційно насичену оцінку партнерів у спілкуванні [7, с. 25].

Коли діти приєднуються до нового колективу зі сформованою структурою та усталеними лідерами, вони змушені заново будувати стосунки з новими однолітками та вчителями. Змінюючи нинішній колектив, учням стає цікаво, чи приймуть їх нові однокласники і чи зможуть вони відповідати вимогам нової школи. Тому перед тим, як дізнатися здібності та можливості нового школяра, важливо оцінити не тільки рівень його освіти, а й врахувати, де дитина навчалася до переїзду. Якщо рівень освіти новачка нижчий за середній у новому класі, слід визначити, чи це пов'язано з різним рівнем вимог у попередній школі чи з особистими можливостями дитини, і врахувати це [6].

Те, як дитина ходить до школи і додому після уроків, як вона харчується, з ким залишається після уроків, чи ходить вона в музичну школу чи спортивний клуб, чи звикла вона до цього, також впливає на успішність адаптації іммігранта. З цієї причини батькам особливо важливо мати контакти з вчителями, а сім'ям біженців – зі шкільними психологами. Для адаптації дитини важливо не тільки підготувати її до позитивних подій, а й підготувати до труднощів, які можуть виникнути, щоб разом спробувати їх подолати. Батьківська підтримка дасть дитині відчуття безпеки та впевненості в позитивному результаті, а також допоможе швидше влитися в новий колектив [1].

Міжособистісні стосунки в класі, де навчаються внутрішньо переміщені учні, можуть мати свої особливості та викликати певні труднощі для всіх сторін, включаючи самих учнів, вчителів і адміністрацію:

1. Тривожність і емоційна нестійкість: учні-внутрішньопереміщені особи можуть переживати емоційний стрес та тривожність через втрату дому, стабільність та стосунки. Це може впливати на їхню здатність встановлювати міжособистісні стосунки та довіру до інших учнів.

2. Соціальна ізоляція: внутрішньо переміщені учні можуть відчувати себе відокремленими від інших учнів через свою унікальну ситуацію. Це може вплинути на їхню здатність входити в групи та встановлювати ближчі стосунки.

3. Потреба в підтримці та розумінні: Учні з внутрішньо переміщеними особами можуть потребувати підтримки вчителів і

однокласників, які розуміють їхню ситуацію та готові надавати допомогу у вирішенні емоційних та соціальних проблем.

4. Адаптація до нового середовища: Важливо враховувати, що внутрішньо переміщені учні можуть вперше стикатися з новими людьми, шкільним середовищем та вимогами. Їм потрібен час для адаптації і включення в новий клас та шкільну культуру.

5. Розвиток співпраці та взаємодопомоги: В умовах класу з внутрішньо переміщеними особами може розвиватися більше взаємодопомоги та співпраці між учнями. Це може сприяти розвитку соціальних навичок та створювати позитивний класний колектив.

6. Різноманітність досвіду: Учні з внутрішньо переміщеними особами можуть мати різний досвід та історії, які вони приносять у клас. Це може збагатити навчальний процес та сприяти взаємному розумінню серед учнів.

7. Важливість відкритого спілкування: Вчителі та учні повинні підтримувати відкрите спілкування і створювати безпечне середовище для обговорення питань, пов'язаних зі стосунками та емоціями, що допоможе покращити міжособистісні стосунки в класі з внутрішньо переміщеними особами [2, с. 134-136].

Діти іммігрантів стикаються з особливими проблемами в підлітковому віці, який є найважливішим етапом формування та розвитку особистості. Іммігранти займають маргінальне становище в новому середовищі, в якому вони опинилися. З одного боку, якщо молоді люди не включені в соціальну мережу своїх однолітків, їм досить важко налагодити позитивні стосунки між собою. З іншого боку, традиції та спосіб життя, які пропагують члени такої мережі, можуть суперечити нормам нового середовища, в якому мають жити поселенці. В результаті підліток може почуватися відчуженим і розгубленим [1].

Майже всі діти-переміщені особи зазнали травм у своєму житті та потребують допомоги, щоб відновити своє психічне здоров'я.

Розуміння цих особливостей та намагання створити позитивне та підтримуюче навчальне середовище може сприяти покращенню міжособистісних стосунків учнів у класі з внутрішньо переміщеними особами.

Фахівці Держслужби якості освіти рекомендують вже на ранніх етапах звернути особливу увагу на «новоспечених» учнів: знайомити з усіма дітьми, вітати в групі, називати по імені, залучати до активної роботи, брати участь у заняттях і всіляко підтримувати їх бажання самовираження.

Після відновлення навчального процесу в українських школах вчителі постали перед необхідністю інтегрувати нових дітей у свої

класи. Вони тривожні, відчувають загрозу. Тому першочергове завдання вчителів – зробити так, щоб вони почувалися безпечно на уроці, навчилися долати дитячий страх і невпевненість, щоб створити хороші основи для подальшого плідного навчання, – каже науковий керівник «Унікальної школи» Яніна Чижинська.

Під час освітнього онлайн-марафону «Навчання під час війни» в рамках проекту «Навчаємося разом» вона порадила колегам неодмінно приділяти час на уроках іграм: це створює основу для комфорту, безпеки та прийняття. Вчитель рекомендував кілька заходів для поступової інтеграції переміщених учнів у клас [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Внутрішнє переміщення має значний психологічний вплив на дитинство та навчання. Діти, які стикаються з такими змінами, потребують особливої уваги та підтримки від батьків, педагогів та соціальних працівників. Школи повинні забезпечити підтримуючу атмосферу для дітей, щоб полегшити їх адаптацію та допомогти їм пристосуватися до нового оточення. Розуміння та підтримка з боку оточуючих можуть допомогти зменшити негативний вплив внутрішнього переміщення на психологічний стан та навчання дітей.

Література

1. Бахмат Н. В. Постінтернатна адаптація вихованців інтернатних закладів: інтерактивна програма формування життєвої компетентності : навч.-практ. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Пед. ф-т, Каф. теорії та методик поч. освіти. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 139 с.
2. Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. 2019. №10 (177). С. 134-139.
3. Грибоедова Т. О. Соціальна адаптація молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05; Держ. ВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2020. 19 с.
4. Гундертайло Ю. Д. Етичні проблеми соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти* : матеріали міждисциплінарного наукового семінару, м. Київ, 25 березня 2021 р. [електронний документ] / ред. кол. : Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна,

М. С. Дворник. Київ : ІС НАН України; ІСПП НАПН України, 2021. С. 52-55.

5. Гундertaйло Ю. Д. Особливості психологічної допомоги ВПО у сучасних реаліях. ІХ-ті Гротівські читання Ракурси психологічного благополуччя особистості : Всеукраїнський науково-практичний семінар, 9 червня 2017 р. С. 54-58.

6. Гура Е. І. Теорія розвитку особистості : адаптація у період ранньої зрілості : монографія. Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. 169 с.

7. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.

8. Кузьмич Т. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. *Традиції та нові наукові стратегії у центральній та східній Європі*. 2020. С. 126-134. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2020/07/ScStrCEEur-Kyiv-June2020.pdf#page=123>

9. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. 2022. № 9. С. 89-99.

10. Чуйко О. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 152-158. URL: <http://www.apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/viewFile/379/29>
[2](#)

References

1. Bakhmat N. V. Postinternatna adaptatsiia vykhovantsiv internatnykh zakladiv: interaktyvna prohrama formuvannia zhyttievoi kompetentnosti : navch.-prakt. posib. Kamianets-Podil. nats. un-t im. Ivana Ohienka, Ped. f-t, Kaf. teorii ta metodyk poch. osvity. Kamianets-Podil'skyi : Druk-Servis, 2018. 139 s.

2. Bulavenko S. Spivpratsia batkiv ta shkoly dlia formuvannia sotsialnoi aktyvnosti uchniv. *Molod i rynek*. 2019. №10 (177). S. 134-139.

3. Hryboiedova T. O. Sotsialna adaptatsiia molodshykh shkolariv zahalnoosvitnikh shkil-internativ do samostiinoho zhyttia : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05; Derzh. VNZ «Donbas. derzh. ped. un-t». Sloviansk, 2020. 19 s.

4. Hundertailo Yu. D. Etychni problemy sotsialno-psykhologichnoho suprovodu vnutrishno peremishchenykh osib. Porodzheni viinoiu spilnoty yak sotsialni donory i retsypienty : materialy mizhdystyplinarnoho naukovoho seminaru, m. Kyiv, 25 bereznia 2021 r. [elektronnyi dokument] / red. kol. : T. M. Tytarenko, O. H. Zlobina, M. S. Dvornyk. Kyiv : IS NAN Ukrainy; ISPP NAPN Ukrainy, 2021. S. 52-55.

5. Hundertailo Yu. D. Osoblyvosti psykhologichnoi dopomohy VPO u suchasnykh realiakh. ІХ-ті Гротівські читання Ракурси психологічного благополуччя особистості : Всеукраїнський науково-практичний семінар, 9 червня 2017 р. С. 54-58.

6. Hura E. I. Teoriia rozvytku osobystosti : adaptatsiia u period rannoї zrilosti : monohrafiia. Dnipropetrovsk : Zhurfond, 2014. 169 s.

7. Houlman D. Emotsiinyi intelekt / per. z anhl. S.L. Humetskoї. Kharkiv : Vivat, 2018. 512 s.

8. Kuzmych T. Sotsialna adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh simei z ditmy. Tradytzii ta novi naukovi stratehii u tsentralnii ta skhidnii Yevropi. 2020. S. 126-134. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2020/07/ScStrCEEur-Kyiv-June2020.pdf#page=123>
9. Pesotska Yu. Sotsialna reabilitatsiia ta sotsialna adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib. Social Work and Education. 2022. № 9. S. 89-99.
10. Chuiiko O. Sotsialna reabilitatsiia: pidkhody do zmistovykh kharakterystyk protsesu. Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky. 2015. № 4 (29). S. 152-158. URL: <http://www.apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/viewFile/379/292>